

rudnikom. Verbičeva je k rešitvi teh problemov dodala v disertaciji svoj prav znatni delež.

Ta razprava še ni objavljena, treba pa je vsekakor misliti na to, da se jo publicira, ker tipkopisni izvodi pač niso dostopni širšemu krogu zgodovinarjev in siceršnjih interesentov. Ta minus gre prav gotovo v škodo uveljavljanja naše zgodovinske znanosti doma in v svetu.

Jože Sorn

Klausjürgen Miersch, *Die Arbeiterpresse der Jahre 1869 bis 1889 als Kampfmittel der österreichischen Sozialdemokratie* (Veröffentlichungen der Arbeitsgemeinschaft für Geschichte der Arbeiterbewegung in Österreich, 6). Wien, Europa-Verlag 1969., IX + 203 str.

V seriji publikacij dunajske Delovne skupine za zgodovino delavskega gibanja v Avstriji je ta monografija že druga, ki se je razvila iz disertacije. Prva je že 1964 izšla H. Mommsenova *Die Nationalitätenfrage im habsburgische Vielvölkerstaat*. K. Miersch je svojo doktorsko tezo zagovarjal leta 1968 na filozofski fakulteti univerze v Kölnu pri prof. Adamu Wandruszki. S svojim delom, ki je po tematiki prav gotovo bolj redko obravnavano, je Miersch pomembno dopolnil zgodovinopisje o začetkih delavskega gibanja v Avstriji, obdobje do Hainfelda, ali junaškega razdobja kot ga je označil Viktor Adler. Standardno in še vedno nepreseženo delo Lidwiga Brüglja *Geschichte der österreichischen Sozialdemokratie* je zlasti z novimi arhivskimi podatki zelo dosti izpopolnil Herbert Steiner v svojem delu *Die Arbeiterbewegung Österreichs 1867—1889*, iz aspekta obravnavanja nacionalnega vprašanja Hans Mommsen, zdaj pa je temu dodal še Miersch zelo temeljito delo o delavskem tisku.

Delavski tisk je nedvomno igral prvovrstno vlogo v propagandi delavskega gibanja, ki je bilo takrat pravzaprav še pollegalno, vlada pa je s tem, da je dovoljevala vsaj delavske liste posredno priznavala tudi delavsko stranko in ji omogočila agitacijo. Obravnavano delo je zanimivo in pomembno tudi za slovenskega bralca, saj so delavci na Slovenskem brali nemške delavske časopise, ker svojih niso imeli, in vanje tudi pisali, ne sicer načelnih in teoretičnih člankov pač pa poročila o delovanju svojih delavsko-izobraževalnih društev. Poudarim naj, da v tem obdobju avstrijsko delavsko časopisje v nemškem jeziku sorazmerno niti ni tako malo pisalo o delavskem gibanju v slovenskih deželah in je zategadelj to časopisje tudi pomemben vir za spoznavanje slovenskega socialističnega gibanja vsaj v prvem razdobju, torej do osnovanja JSDS, ko so domači viri malo ohranjeni.

Avtor je monografijo napisal z vso akribijo, pedantnostjo in s prav municioznim poznavanjem virov in literature. Žal le, da se je omejil samo na delavski tisk v nemškem jeziku, ne pa tudi v jezikih drugih narodov. Res je sicer, da je bil center predvsem v nemško govorečem delu Cislitvanije, toda vsaj češko delavsko gibanje je bilo že tako pomembno, da brez upoštevanja njegovih listov precej zbledi podoba o razvoju celotnega gibanja. Po mnenju avtorja lahko razdelimo razvoj delavskega tiska v obravnavanem obdobju na sedem razdobj, ki istočasno ustrezajo tudi dogodkom v strankini zgodovini: 1. 1867—1869, ko je delavstvo v smislu društvenega zakona še brez svojih političnih organizacij in brez lastnega tiska. Glasniki delavstva so zato nekateri liberalno-demokratski listi, zlasti *Konstitutionalle Vorstadtzeitung*. 2. 1869—1873, obdobje, ko je socialnodemokratska stranka dobila svoja prva lastna lista *Volksstimme* in *Volkswille*. Začela se je tudi že notranje-strankarska opozicijska publiciteta kot posledica Reinthalove odcepitve. 3. 1873—1877 je obdobje prve velike strankarske razcepitve in obe frakciji dobita svoje lastne organe, tako Scheujeva skupina *Gleichheit*, Oberwinderjeva pa *Volkswille*, *Zeit in Agitator*. 4. 1877—1879/80 obdobje, ko se stranka vsaj v glavnem spet združi. Tedaj izhaja tudi več glasil paralelno: *Sozialpolitische Rundschau*, *Sozialist*. 5. 1880/81—1884 je razdobje drugega velikega

razcepa. Radikali imajo glasilo Zukunft, zmerni pa Wahrheit. 6. 1884—1886 je čas, ko je avstrijsko delavsko gibanje močno upadlo. Še naprej izhaja Wahrheit ter brnski Volksfreund, ki simbolizirata komaj še obstoječo stranko. 7. 1886—1889 je obdobje Adlerjevega prizadevanja za ponovno enotnost delavskega gibanja. Glavno vlogo v tem prizadevanju ima Adlerjeva Gleichheit.

Že v revolucijskem letu 1848 imamo vrsto časopisov, ki imajo v sebi zametke delavske publicitete n. pr. Das Wiener Allgemeine Arbeiterblatt, Der Radikale, Arbeiter-Zeitung, Der Proletarier. Morda bi se na tradiciji demokratično svobodnjaškega časopisnega znanja in združeno s prvimi boječimi prizadevanji proletarske žurnalistike razvil avtonomen delavski tisk, da niso prišli vmes dogodki dunajskega oktobra in s tem zadušitev celotnega tiska sploh. Delavstvo je vseskozi, odkar je z začetkom leta 1869 dobilo svoj organ in kljub temu, da je bil vsak delavski list mnogokrat konfisciran, da Arbeiter Zeitung, ki izhaja še danes. Čim je bil prepovedan ali je prenehal se je stalno boril z zakonom o kavciji in »stemplu« ter z denarnimi težavami; sklenjeno ohranilo izhajanje svojega glasila do leta 1889, ko začenja izhajati izhajati en list, ga je že zamenjal nov ali pa je začel izhajati vzporedno. Samo v času 1885/86 ni na Dunaju izhajal strankin list, vendar je to vrzel takoj zapolnil brnski Volksfreund.

V delavskem tisku padeta v oči dva glavna agitatorska elementa: na eni strani je vodil delavski tisk permanenten boj proti neproletarskemu razrednemu sovražniku, na drugi strani pa se v njem kritično in polemično zrcalijo vsi osebni in principielni spori znotraj lastne stranke. Ne gre pustiti vnemar, da so notranja strankarska nasprotja dosegla tak razmah, da se je »razredni sovražnik« kar čutil izzvanega, da je propagandistično vpadel v tako nastalo vrzel in da je, kar je še nevarnejše, prišlo do zbeganosti v lastnih vrstah, ki je še bolj omajala že tako nestabilno mlado stranko. Značilno za obravnavano socialistično publicistiko je stereotipno poudarjanje principialnega, pomanjkanje pripravljenosti na kompromise in trdno vztrajanje na določenih predstavah, kar je temu tisku dalo šablono monotonijske. Proletarska publicistika je seveda ozko povezana z razvojem socialističnega delavskega gibanja sploh in zato tudi dopolnjuje in pojasnjuje same dogodke v strankarski zgodovini. V ideološkem pogledu je vladala prva leta prava zmeda. Med seboj se prepletajo krščanske predstave z modernimi socialističnimi, ravno tako kot tudi ideja prosvetljenstva s pojmovanji framonstva. Ideološka razjasnitev v delavskem tisku se opaža v letih 1877/78, ko Lassalla nadomesti Marx, to pa se zgodi s tem, da stopi na publicistično polje spretno pero čistega marksista Kautskega. Z ustanovitvijo stranke v Hainfeldu se začne novo obdobje v delavskem gibanju in tudi v sami monarhiji, ko dobi, po besedah Cortija, posebno življenje mnogonacionalne monarhije spreminjeno podobo.

Nazadnje je avtor dodal še dodatek o agitaciji med kmečkim prebivalstvom, ki pa je bila zelo primitivna in siromašna, saj je v vseh listih v dvajsetih letih našel le osem člankov, ki se ukvarjajo s kmečkim vprašanjem. Seveda ni mogel ugotoviti kaj drugega kot že znano dejstvo, da proletariat v mestih ni imel razumevanja za agrarne probleme, niti jih ni poznal in je s tem, da je zanemaril propagando v to smer, spregledal Marxovo pojmovanje še iz Kapitala, ko pravi, da se poljedelski proletariat ne sme ločiti od industrijskega.

Franc Rozman

Koroški plebiscit. Razprave in članki. Uredili: Janko Pleterski, Lojze Ude in Tone Zorn. Izdala Slovenska matica 1970, str. 560, 9 zemljevidov in slikovno gradivo.

Zbornik »Koroški plebiscit«, ki ga je ob petdeseti obletnici plebiscitnega glasovanja izdala Slovenska matica s pomočjo sklada Borisa Kidriča in na vzpodbudo Inštituta za narodnostna vprašanja, je, kot omenja tudi uvodna